

מאמר תחיית המתים

תוכן המאמר:

דברי הקדמה

יתכן שהקורא יבין הפך כוונת הכותב
מטרת הכתיבה - לכוון לדברים שנשכחו
יש המאמנים שה' הוא בעל גוף
עיקרים ראויים להאמין בהם
העולם הבא
תחיית המתים
בעולם הבא אין גופות
ההמון חושב שה' גוף כי רק לגוף יש קיום
המאמין שהמלאכים גוף - אינו כופר
הדעה שאין תחיית המתים
רבי שמואל הלוי על תחיית המתים
ויכוח עם הגאון

גוף המאמר: האמונה בתחיית המתים

האמונה בתחיית המתים
מדוע לא נפרש את פסוקי התחייה כמשל?
כפירה בתחיית המתים מביאה להכחשת ניסים
דברי רמב"ם במשנה תורה אינם מכחישים התחייה
"וגר זאב עם כבש" - משל
מתי ייעוד הוא משל ומתי מציאות?
הסברים נוספים ל"לא ירעו ולא ישחיתו"
עניינים אלה אינם יסוד האמונה
מדוע טעו בדברי הרמב"ם?
אין מה להאריך בעניין תחיית המתים

שתי שאלות בדבר תחיית המתים

- מדוע פסוקים רבים סותרים את תחיית המתים?
- מדוע אין תחיית המתים נזכרת בתורה?

תשובות לשתי השאלות

- הנביאים מתארים את טבע המציאות
מדוע מכחישים את תחיית המתים?
- למה לא נזכרה תחיית המתים בתורה?
בזמן מתן תורה האמינו בקדמות
בתחילה הרגיל ה' להאמין במופתים
המופת שבתורה - ההצלחה הנגרמת מקיום מצוות

הניסים

מתי עניין "אפשרי" הוא מופת?
המופת הטבעי - כוחו בארעיותו
המופת האפשרי - כוחו בהתמדתו

אמר שמואל בן יהודה אבן תבון, אמר החכם הגדול הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל.

דברי הקדמה

יתכן שהקורא יבין הפך כוונת הכותב
איננו רחוק שיכוון אדם לבאר עניין הקדמה מן ההקדמות בלשון מבואר פשוט, וישתדל בו לדחות הספקות ולהסיר הפירושים, ויבינו חולי הנפשות מן הלשון ההוא היפך ההקדמה אשר כיון לבארה.

והנה אירע כיוצא בזה בדברי השם יתברך, והוא כאשר כיוון אדון הנביאים להודיענו בדבר ה' יתברך, שהוא אחד ואין שני לו, ולהסיר מנפשותינו הדעות הנפסדות אשר האמינום המשניים, אמר מבאר לזאת הפינה "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". והביאו ראיה מזה הפסוק על שהאל הוא שלשה ואמרו, אמר "ה' אלוהינו" ואמר "ה'" - הרי אלו שלושה שמות. ואמר אחר כך "אחד" - ראיה שהם שלושה, והשלושה אחד. וחלילה לאל.

מטרת הכתיבה - לכוון לדברים שנשכחו
וכשאירע דבר זה בדברי השם יתברך, כל שכן שיארע בכיוצא בו בדברי בשם ודם. וכאשר אירע לקצת האומה בפירוש דברינו בפניה מפינות התורה. שאנחנו כיווננו להעיר על פינה גדולה שלא היו משגיחים אליה, וספקו מפני זה בפניה מבוארת גלויה באומה אין ספק בה. וזה, שאנחנו כאשר נחלצנו למה שנחלצנו אליו מן החיבורים בתלמוד התורה וביאור משפטיה, וכיווננו בזה אל רצון השם יתברך, לא לבקשת שכר מבני אדם ולא לכבוד, אלא להיישיר ולבאר ולהכין למי שקצרה דעתו ותבונתו להבין מה שקדמנו מחכמי התורה ז"ל, לפי מה שחשבנו ונראה לנו שאנחנו קרבנו והקילונו עניינים רחוקים עמוקים, וקיבצנו וחיברנו עניינים מפוזרים ומפורדים, וידענו שאנחנו מרוויחים על כל פנים. והוא, שאם יהיה העניין כמו שחשבנוהו, מהיותנו מקילים ומקרבנים ומקבצים מה שלא עשה כיוצא בו אחד ממי שהקדימנו, כבר עלתה בידינו תועלת בני אדם והגמול מאת השם יתברך. ואם אין הדבר כן, ולא עלה מדברנו תוספת ביאור, ולא הקל על מה שחיבר זולתנו מן הקודמים, עלה בידינו הגמול מהשם יתברך לבדו, ויש לנו כוונתנו, ורחמנא לבא בעי.

וציור זה העניין הוא אשר הביא הלשון והיד לחבר בכל עניין מה שנקווה בו מה שזכרנו מן הקיבוץ והביאור.

יש המאמנים שה' הוא בעל גוף
וכאשר נחלצנו לזה, ראינו שאינו מן הדין לדון למה שנרצה, רצוני לומר לבאר ולקרב סעיפי הדת ולהניח שורשיו נעזבים שלא אבארים ולא אישיר אמיתותם. וכל שכן שכבר פגשנו אדם שהיה נחשב שהיה מחכמי ישראל, וחי השם יודע היה דרך משא ומתן במלחמתה של תורה לפי מחשבתו מנעוריו, והוא היה מסופק אם השם גשם, בעל עין יד ורגל בני מעיים, כמו שבא בפסוקים, או אינו גוף. אמנם אחרים שפגשתי מאנשי קצת ארצות, פסקו לגמרי שהוא גוף, והחזיקו לכופר מי שהיה מאמין חילופו, וקראוהו מין ואפיקורוס. והבינו דרשות רבות על פשוטיהן. וכיוצא בזה שמעתי על קצת אנשים שלא ראיתי.

וכאשר ידעתי באלו האובדים לגמרי שהם מוקצים, וחושבים שהם חכמי ישראל, והם הם הסכלים שבבני אדם ויותר תועי דרך מהבהמה. וכבר נתמלא מוחם משיגעונות הנשים הזקנות, ודמיונם הנפסדות כעיוורים וכנשים, ראינו שצריך לנו לבאר בחיבורינו התלמודיים עיקרים תוריים על צד הסיפור לא על צד הביאור. כי הבאת הראיה על השורשים ההם צריך למהירות בחכמות רבות, לא ידעו התלמודיים דבר מהם, כמו שבארנו במורה הנבוכים. ובחרנו להיות האמיתות מקובלות אצל ההמון לפחות.

עיקרים ראויים להאמין בהם

וזכרנו בפתיחת חיבור המשנה עיקרים ראויים להאמין בנבואה ועיקרי הקבלה ומה שיתחייב שיאמינוהו כל רבן בתורה שבעל פה. ובארנו בפרק חלק שורשים נתלים בהתחלה ובגמול, ר"ל מה שנתלה בייחוד ובעולם הבא, עם שאר פינות התורה. וכן עשינו ג"כ בחיבורנו הגדול המכונה "משנה תורה", אשר לא יכירו מעלתו אלא המודים על האמת האנשי הדת והחכמה שיהיה להם שכל טוב והכרה בדברי החיבור וידיעה בפיזור הדברים ההם אשר קבצתים ואיך פזרתים. וזכרנו בו ג"כ כל העניינים עיקרים התוריים והתלמודיים, וכיוננו בזה שיהיו אלה הנקראים תלמידי חכמים, או חכמים, או גאונים, או כמו שתקראם, בונים את סעיפיהם על שרשים תלמודיים, ותהיה תורתם סדורה על פיהם, ותלמודם במסילה עולה.

וכל זה נבנה על עיקרים תוריים, ולא ישליכו ידיעת השם אחרי גוים, אבל ישימו השתדלותם הגדול וזריזותם על מה שישלימם ויקרבם אצל בוראם, לא על מה שיביא בהם השלמות אצל ההמון.

העולם הבא

והיה מכלל השורשים ההם אשר העירונו עליהם העולם הבא. והחלנו לספר באמיתת העולם הבא והארכנו בו, וזכרנו ראיות דברי הכתוב וראיות דברי חז"ל עליו, ופירשנו מה שראוי לאנשי חכמה. ובארנו בפרק חלק, והודענו הסיבה אשר שמתנו לבאר לכוון העולם הבא מבלתי תחיית המתים. ואמרנו, שלא ראינו בני אדם נושאים ונותנים רק תחיית המתים לבד, היקומו ערומים או בלבושיהם, וכיוצא באלו השאלות. אמנם העולם הבא שכחוהו לגמרי.

ועוד, שאנחנו בארנו שם שתחיית המתים היא פינה מפינות תורת משה עליו השלום, שאינה התכלית האחרון, הוא חיי העולם הבא. וכל זה כדי לבאר הספק הגדול אשר יחשוב שאין בתורה גמול ולא עונש אלא בעולם הזה, ושלא ניזכר בה גמול ולא עונש בעולם הבא בביאור. וביארנו מדברי התורה לפי מה שפירשו לנו רבותינו, שהתורה כוונה אל התכלית בעונש, והיא הכרת מן העולם הבא. ואלו העניינים בעצמם הם אשר בארנו והארכנו בהם גם בחבור בהלכות תשובה.

תחיית המתים

אבל בפרק חלק ביארנו שם כמו שימצאנו מי שישתכל בו, אחר שהארכנו בדבר העולם הבא. ואמרנו שתחיית המתים פינת התורה, ואין חלק למי שלא יאמין בה בתורת משה רבינו. אמנם, אינה התכלית האחרון. וכן בחיבור מנינו מי שאין לו חלק לעולם הבא, וכללנום במספר, ואמרנו שהם עשרים וארבעה, מיראתנו שיחסר אחד מן המעתיקים אחד, ויאמר האומר שלא זכרנו אותה.

ומכלל העשרים וארבעה שמנינו שם, הכופר בתחיית המתים. וכאשר זכרנו העולם הבא, ביארנו גם כן שם שהוא התכלית האחרון, ואמרנו בזה הלשון "וזה השכר אשר אין שכר למעלה הימנו, וטובה אשר אין אחריה טובה".

בעולם הבא אין גופות

ובארנו גם כן שבעולם הבא אין בו מציאות גופות, אחר שאמרו חכמים זיכרונם לברכה שאין בו לא אכילה ולא שתייה ולא משגל, מן השקר שיהיו לו הכלים לבטלה, חלילה להשם מפועל הבטלה. כי כשיהיה לאדם פה ואצטומכא וכבד וכלי המשגל, והוא לא יאכל ולא ישתה ולא יוליד, יהיה אם כן מציאותם בטלה גמורה.

ואין ראוי שיחלוק אדם על הפנינים האלה שיש עליהם ראיות שכליות בפשוטי דרשות, שראוי לאומרו בפני הנשים בבית האבל. וכבר סתר מי שסתר דעתנו זה, באמרו הנה משה ואליהו עליהם השלום עמדו זמן בלא אכילה ושתייה, והם גופות, כן יהיו בני העה"ב.

לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו! משה ואליהו עליהם השלום, כליהם לא היו לבטלה, ששניהם היו אנשים מבני העולם הזה, אכלו ושתו בהם לפני המופת ואחריו, ואיך יקישו מזה למציאות הנמשכת אשר אין תכלית לה, אלא כמו שאמרו ז"ל "לעולם שכולו טוב לעולם שכלו ארוך" - איך יהיו בו כלים לגוף לבטלה!?

וכבר נודע שהגוף בכללו אמנם הוא כלי לנפש, לעשות בו כל הפעולות אשר אין פעולה אחת מהן נמצאת לעה"ב. ואילו לא ידעו גודל הגנות המחויב למי שייחס לשם פועל הבטלה, והמציא כלים שיבקש מהם תכלית ללא תכלית.

ההמון חושב שה' גוף כי רק לגוף יש קיום ואמנם יחייב זה כולו מה שיעלה בדמיון ההמון, אשר לא יאמינו שיש מציאות חזק רק לגוף. ומה שאינו גוף, אבל הוא בגוף, רצה לומר כמקרים, הוא גם כן נמצא אצלם, אבל אין חזקתו במציאותו כחזקת הגוף. ואולם מה שאינו גוף ולא מקרה בגוף, אינו נמצא אצל הסכלים, אשר הם בלא ספק, אף על פי שהזקיני, גמולי מחלב עתיקי משדיים. ומפני זה יאמינו רובם שהשם גוף אצלם, שאם לא יהיה גוף אינו נמצא.

ואמנם הנקראים חכמים באמת, לא על דרך העברה, הנה התבאר אצלם שכול נבדל מן החומר הוא יותר חזק המציאות מבעל החומר. ואין ראוי לומר יותר חזק, אבל מציאות הנבדל יותר אמיתי, מפני שלא ישיגהו אחד מאופני השינוי. והם אשר התבאר אצלם במופת שהשם אינו גוף. ומפני זה מדרגת מציאותו יתעלה בתכלית החיזוק. וכן כל נברא נבדל, רוצה לומר המלאכים והשכל, הוא במציאותו חזק מאוד, קיים יותר מכל גוף. ומפני זה נאמין אנחנו שהמלאכים אינם גופות, ושבני העולם הבא נפשות נבדלות, רוצה לומר דעות. וכבר בארנו ראיות מן התורה על זה במאמרנו המכונה "מורה הנבוכים".

המאמין שהמלאכים גוף - אינו כופר ואם לא ירצה להאמין זה אחד מן ההמון, וייטב בעיניו להאמין כי המלאכים גוף, ושהם יאכלו גם כן, אחר שבא בפסוק "ויאכלו", ושבני העולם הבא גם כן גופות, אנחנו לא נקפיד עליו בזה, ולא נשימהו לכופר, ולא נרחיק מעליו, ולא יוסיף אצלנו כל מי שיאמר זה סכלות. ולוואי כל סכל לא יסכל רק זה השיעור, ונהיה בטוחים שתמלט אמונתם מאמות הגשמות בבוא יתברך, ואין הזק אם יאמינוהו בנבראים הנבדלים.

ואם לא יספיק לאחד מן הסכלים שישים זה מקום ספק, ולא יכריע אחת משתי הדעות, אבל יחזק דעתו ההמוני, וישים מום בדעתנו, וירחיק עלינו היותנו מאמינים המלאכים ובני העולם הבא נבדלים מן החומר נקיים ממנו - אין חטא עליו, כבר מחלנו לו בזה. וכבר בארנו לו מומיו, ולא יחסרו פשוטי דרשות רבות תהיה בהם תשובה עלינו. ואין פלא בזה, כמו שפסוקים רבים מדברי הנבואה יראה מפשוטיהם היות ה' גשם, בעל עין ואוזן. אבל כשהתאמתו הראיות השכליות והמופתיות על המנע זה, ידענו שהוא כמו שאמרו ז"ל "דיברה תורה כלשון בני אדם". אלא שהמופתים ההם לא יבינם ולא ישיגם מאמין בגשמות.

וכן עוד הראיות השכליות המורות על היות המלאכים ובני העולם הבא נקיים מן הגשמות, עד שנצטרך לומר במה שיביא לחשוב בהם הגשמות שהוא משל, לא יבינו הראיות ההם אלו המאמינים בהם שהם גופות, ואיך יצויר שיבינו הינקותם מן החומר, ועיקר מציאותם, רצוני לומר המלאכים ונפשות בני העולם הבא, יחשבו אלו שלא יודע מציאותם, רק מקובל מצד התורה, ושאין שם דרך עיון שיוורה על מלאכים ועל שאר הנפשות, כמו

שאמר מי שחשב שהגיע לידיעת האמתות ברגע. ובדעות ההם החלושות ורפיון הבקשה והעדר החכמות כולן וההסתפקות בפשוטי המקובלות, כאלו לא כתבו ז"ל שדברי תורה יש להם נגלה ונסתר, ולזה יקראו הנסתר "סתרי תורה". וכאילו לא אמרו במסגרת התורה כלל דבר. אמנם אלו נטו מזה כולו, עד שלא ידעו לו מקום. וכבר בארנו במורה הנבוכים באלו העניינים מה שיש בו די לאנשי החכמה, וזכרנו דברי החכמים כולם בו, והעירונו על מקום זכרם לגלות הדבר ההוא אשר נביא ראייה ממנו ולהודיע אמיתותו.

הדעה שאין תחיית המתים

וכאשר התפרסם חיבורנו בארצות, והתפשט בקצוות, נאמר לנו שאחד מן התלמידים בדמשק אמר שאין תחיית המתים, ולא תשוב הנפש לגוף אחרי הפרדה. ואמרו כל אנשי המעמד ההוא איך תאמר זה? והתחיל להביא ראיה ממה שזכרנוהו אנחנו בחיבורנו, שהתכלית הוא העולם הבא, ושאין גוף בו, והתחילו הם להביא ראיה מן המפורסם באומה ובדברי החכמים בזה, ואמר שהם כולם משל, וארכו דבריהם עמו. וכאשר נודע לנו מה שאירע לא הרגשנו אליו, ואמרנו זה בטל במיעוטו, שאין מי שיסכל זה ולא מי שיקשה עליו הבנת מה שאמרנוהו.

וכאשר היה בשנת אלף וחמש מאות לשטרות, הגיעה אלינו איגרת מארצות תימן, ישאלו בה על דברים, ואמרו שיש אנשים אצלם שפסקו שהגוף יכלה ויפסד, ולא תשוב הנפש לגוף אחר הפרדה, ושהגמול והעונש לנפש לבד. והביאו ראיה ממה שאמרנוהו אנחנו בבני העולם הבא. וכאשר נזכרו להם דברי החכמים הגלויים המבוארים בתחיית המתים, וקצת דברי הנביאים, אמרו זה משל ויפורש. ואמר לנו זה השואל שהתפשט אצלם זה הדעת, והשליכו זולתו, ובקשו ממנו תשובה, והשיבנו על שאלותיהם, ובארנו להם שתחיית המתים פינת התורה, והוא שוב הנפש לגוף, ולא יפורש זה. ושחיי העולם הבא אחר תחיית המתים כמו שאמרנו בפרק חלק, וחשבנו שזה השיעור מספיק.

רבי שמואל הלוי על תחיית המתים

וכאשר הייתה בזאת השנה שנת א' ת' ק' ב' לשטרות, והגיעו אלינו כתבים ממקצת חברינו מבל, זכרו ששואל מאנשי תימן שאל על העניינים ההם בעצמם לזה ראש ישיבה רבינו שמואל הלוי הנסמך בבגדד בזמננו זה, ושהוא חיבר להם מאמר בתחיית המתים, ושם דברינו בזה העניין קצתם טעות ושגגה, וקצתם שאפשר להתנצל עליהם, וניצל אותנו ועזר מעט בקולמוסו.

ואחר אלו המכתבים נשלח אלינו זה המאמר אשר חברו זה הגאון ובלשונו, וראינו כל הדרשות וההגדות אשר קבצם. וידוע אצל כל אדם שאין המבוקש מן החכמים סיפור הדרשות והמעשים ההם הנפלאים בלשונם, כמו שידרשום הנשים בבית האבל קצתן לקצתן. אבל המבוקש מהם לבאר ענייניהם עד שיאותו למושכל או יקרבו אליו.

ויכוח עם הגאון

ויותר נפלא מזה הדעות הנפלאות ההם אשר זכרם, ואמר שהם דעות הפילוסופים בנפש, זאת ראיה שהוא יחשוב שכל מה שיאמרוהו המדברים וזולתם מן הדעות הנפסדות - הם דעות הפילוסופים. והנפלא מכל מה שראינו בו, רוצה לומר במאמר ההוא, ואף על פי שכולו פלא, אמרו - שמרהו צורו - שחכמי הפילוסופים לא יאמרו בהימנע שוב הנפש לגוף אחר היפרדה ממנו, אבל הוא מדרך העיון מכת האפשר. זהו לשונו.

וזה המאמר יורה, שהמדברים אצלו הם חכמי הפילוסופים, ושאין לו ידיעה בדרכים אשר יבחנו בהם הפילוסופים ההכרח והנמנע והאפשר. וכן יזכור דברים שנלקחו ממאמר הגמול לאבן סינא, וחשבם מאמרים פילוסופים. וכן ראינו זה הגאון - שמרהו צורו - גזר ופסק שהפילוסופים לא התאמת אצלם הישאר הנפשיות,

ושהם חולקים בזה. ואני תמה מי הם אלה אשר קראם פילוסופים. וראינו פלא אחר שאין לשכל אצל זה הגאון זיכרון, לא אדע אם הנפש והשכל בפילוסופותו דבר אחד, או הנפש תישאר והשכל יכלה, או השכל יישאר והנפש תכלה, והיא הנפש אשר אמר שהפילוסופים לא ידעוה, ושאחת מדעותם בה שהיא הדם. ואולי השכל אצלו מקרה, כמו שאמרו המדברים, אשר הם חכמי הפילוסופים אצלו. ואם כן הוא יכלה בלא ספק.

ואלו הסתפק זה הגאון בקבוץ הדרשות ההם והמעשיות ובפירוש הפסוקים ההם אשר התבאר בפירוש ההוא שתחיית המתים נזכר בביאור התורה היה הנאות והראוי לכיוצא בו. סוף דבר כל מה שאמרו - שמרהו צורו - או רובו, כבר נאמר כיוצא בו או פחות ממנו, ואין כוונתנו במאמרנו זה לחלוק על דבר ממה שכלל אותו המאמר ההוא, ואף לא לזכרו. ואולם זכרנו ממנו מה שזכרנו לצורך הביא אליו במה שאנחנו בו שיתבאר למשתכל, אבל כוונתנו למקום התועלת המגעת למתלמד, לא למה שיתלה להגדלת איש ועזרתו, או בהשפלת אחר והקטנתו. ודרכי המחלוקת וההריסה מותרים למי שירצה ללכת בהם, והשם יסגור בעדנו זה הדרך וכיוצא בו:

גוף המאמר

האמונה בתחיית המתים

ומהנה אתחיל בזיכרון זה המאמר: דע אתה המעיין שכונתנו בזה המאמר היא לבאר מה שנאמינהו בזאת הפינה אשר נפלו בו דברים בין התלמידים, והיא תחיית המתים. ואין בזה המאמר דבר נוסף כולל על כל מה שאמרנוהו בפירוש המשנה והחבור, אבל יש בו כפל עניינים והארכה המונית ותוספת ביאור יבינוהו הנשים והסכלים לא זולת זה.

ואומר, שתחיית המתים המפורסמת והנודעת באומתנו המוסכם עליה מכלל כתותנו, אשר רב זיכרה בתפלות ובספורים ובתחינות אשר חברים הנביאים וגדולי החכמים, ימלא מהם התלמוד והמדרשות, ענינה שוב זאת הנפש לגוף אחרי הפרדה זה. מה שלא נשמע באומה מחלוקת עליו, ואין בו פירוש כלל, ואין מותר להאמין באיש מאנשי הדת שהוא מאמין חלוף זה.

מדוע לא נפרש את פסוקי התחייה כמשל?

והנני עתיד לבאר לך בזה המאמר למה לא נפרש אלו הפסוקים כמו שנפרש פסוקים רבים בתורה והוצאנו אותם מפשוטיהם, וכן, זאת תחיית המתים הוא שוב הנפש לגוף אחר המות כבר זכרה דניאל זיכרון שאי אפשר לפרשו, והוא אמרו "ורבים מישני אדמת עפר יקיצו, אלה לחיי עולם" וגו', ואמר לו המלאך "ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין".

ואמנם מי שזכר שאנחנו אמרנו בתחיית המתים שבמקרא שהוא משל, הוא שקר מפורסם ודבר סרה גמור מאומרו. והנה חיבורינו כבר נתפרסמו, ויקראו ויראו אנה אמרנו זה. אלא אם כן אמרנוהו במה שאמרנוהו חכמי ישאל במתי יחזקאל, שחכמי התלמוד חולקין בו, וכל דבר שיש בו מחלוקת ולא יביא מעשה אפשר להכריע בו אחד משני המאמרים על חברו.

וכבר זכרנו זה בפירוש המשנה פעמים. וכן יראה לנו מן המאמרים ההם, שאלו האנשים אשר ישובו נפשותם לגופות ההם, יאכלו וישתו וישגלו ויולידו וימותו אחרי חיים ארוכים מאוד כחיים הנמצאים בימות המשיח. ואמנם החיים שאין מוות אחריהם, הוא חיי העה"ב, אחר שאין גוף בהם. שאנחנו נאמין, והוא האמת אצל כל בן דעת, שהעה"ב נפשות מבלי גופות כמלאכים. וביאור זה, שהגוף אמנם הוא כלל כלים לפעולות הנפש, כבר התבאר זה במופת. וכל מה שבגוף יחלק על שלשה חלקים:

- כלים שבהם יושלם המזון, כפה והאסטומכא וכבד ובני מעיים ובכלל כל מה שבבטן התחתון.
- וכלים שבהם תהיה ההולדה, והם כלי המשגל והולדת הזרע והולדת העובר.
- וכלים שבהם תיקון עניני הגוף, עד שימציא לעצמו כל מה שיצטרך אליו, כעיניים ושאר החושים והעורקים והעצבים והמיתרים אשר בהם ישלמו התנועות כולם, ולולי אלו לא היה אפשר לבעל חי להתנועע אל מזונו ולבקשו ולברוח ממה שהוא כנגדו ומאבד אותו ומפסיד מזגו.
וכאשר לא יושלם מזון האדם רק במלאכות שיעשה ובהזמנות רבות, יצטרך בהם למחשבה והשתכלות, נמצא לו הכוח השכלי לזכור בו המלאכות, ונמצאו לו ג"כ כלים טבעיים יעשה בהם המלאכות ההם, רצוני לומר הידיים והרגלים, כי הרגלים אינם כלים אלא להליכה לבד. ופרטי זה הכלל נודעים אצל אנשי זאת החכמה.

הנה התבאר, שהגוף כולו צורך מציאותו מפני תכלית אחת והוא קבלת המזון להתמדת הגוף והולדת הדומה להתמדת מין הגוף ההוא. וכשתהיה התכלית ההוא מסולקת בלתי צריך אליה, רצה לומר בעולם הבא, וזה שכבר בארו לנו החכמים ז"ל שאין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש, א"כ הוא באור בהעדר הגוף. שהוא יתברך לא ימציא דבר לבטלה כלל, ולא יעשה דבר אלא מפני דבר, וחלילה לו וחס שיהיו פעולותיו המתוקנות כפעולת עובדי הצלמים: "עיניים להם ולא יראו, אוזניים להם ולא ישמעו, אף להם ולא יריחון". כן השם יתעלה אצל אלו יברא גופות, כלומר איברים, לא לעשות בהם מה שנבראו בעבורו כלל, ולא לשום סבה.

ואולי בני העולם הבא אצל אלו האנשים אינם בעלי איברים, אמנם הם גופות על כל פנים. ואולי הם כדוריים מקשיים, או עמודים, או מעוקבים. אין אלו הדברים אלא שחוק, "מי יתן החרש יחרישון ותהי להם לחכמה".

והסיבה בזה כולו מה שביארנוהו, בהיות ההמון אין מציאות אצלם אלא לגוף או מה שימצא בגוף, ומה שאינו גוף ולא כוח בגוף אינו נמצא כלל, וכל אשר ירצו לחזק מציאות עניין אחד יוסיפו בו הגשמות, רוצה לומר יעבו עצם גשמו. וכבר זכרנו מזה כלל רב בביאור ב"מורה הנבוכים". ומי שירצה לחשוב לנו זה הדעת למום יעשה רצונו, ואם ירצה לשום אותו טעות ושגגה, יאמר, ואנחנו לא נקפיד בזה. שאנחנו נבחר, כמו שבארנו ב"מורה הנבוכים", שיימשך אחרינו בעל שכל על אמונת האמת, ואפילו אחד. ואם רחקו ממנו אלפים סכלים להאמינם בבטל.

כפירה בתחיית המתים מביאה להכחשת ניסים
ואמנם אשר נכחיש אותו, ואנחנו מתנקים ממנו אל השם יתעלה, הוא המאמר "בשלא תשוב הנפש אל הגוף לעולם ושלא יתכן היותו", שזאת ההכחשה מביאה להכחשת הנפלאות והכחשת המופת, כפירה בעיקר ויציאה מן הדת.

ולזה נחשוב תחיית המתים מפינות התורה, ואין בדברינו כלל מה שיוורה על הכחשת שוב הנפש לגוף, אבל מה שיוורה על הפכו. ומי שירצה ויבחר לדבר עלינו סרה וליחס לנו דעת שלא נאמינהו כמו שיחשדו הנקיים מעבירות, ויפרש דברינו בפירוש רחוק עד שיכריע לכף חובה - הוא עתיד ליתן את הדין, ולו משפט כל איש רשע חושד בכשרים.

ולא יתכן לאדם שיתעה אחר זה הביאור, ויאמר שאנחנו נאמין שכל תחיית המתים שבמקרא משל. אבל יש מהם אמת כמו שזכרנו, ויש מהם משל בלא ספק. וקצתם מסופק בהם אם הם משל או אמת. וכשתסתכל כל מה שזכרו החכמים והמפרשים מן האנדלוסים מזה, ומה שלפני הדברים ואחריהם בכתוב ההוא, יתבאר לך זה, ואין צריך לנו לפי כוונת זה המאמר לזה הפרט, כי העניינים לא תוסף אמיתותם בכפול מיליהם ובשנותם פעמים רבות, ולא תחסר בשלא יכפלו ולא ישנו.

המתיבתא שע"י ישיבת רבינו יצחק אלחנן

בית מדרש קטן עלישם וורובעל - חיים תנחום כהן

ואתה יודע שזיכרון פינת הייחוד, הוא אמרו ה' אחד, לא נכפל בתורה. ואחר שמצאנו דברי הנביא שלא יסבלו בזה פירוש, שיזכור שוב הנפש לגוף, כבר הודיע הספור הנבואי בזה, ולא תוסיף אמיתת הסיפור בזה, כשתשים כל מלת "תחיה" שבא במקרא, לשוב הנפש. ולא תחסר אמיתת הסיפור כשתשים קצתם או כולם, מלבד פסוק אחד, משל.

סוף דבר, בא הספור הנבואי, אם פעם אחת אם פעמים רבות, וזכרוהו חכמי ישראל הקדומים והחדשים פעמים אין להם מספר, והתפרסם באומתנו והסכימו עליו, שנפש האדם תשוב לגוף, וזהו העניין הנרצה בתחיית המתים, ואם לא יזכרוהו חכם או מחבר.

דברי רמב"ם במשנה תורה אינם מכחישים התחייה

וכבר ספקו ג"כ אנשים בדברנו בסוף החבור, במקום שאמרנו דבר זה לשונו:

"אל יעלה על דעתך שמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים, ומחדש דברים בעולם, או יחיה מתים וכיוצא בדברים" וכו'

והבאנו ראיה על זה מה שביארנוהו. וחשבו קצת חלושי העיון, שזאת הכחשה לתחיית המתים, והוא סותר מה שביארנוהו בפירוש המשנה, שתחיית המתים פינה מפנות התורה.

וזה כולו מבואר, אין ספק בו ולא סתירה, והוא שאנחנו אמרנו שהמשיח לא יבוקש ממנו שיעשה מופת, שיבקע הים או יחיה מת על צד המופת, מפני שאין מבוקש ממנו מופת אחר שיעדו בו הנביאים אשר התאמתה נבואתם. ולא יתחייב מזה המאמר, שהשם לא יחיה מתים כשירצה ולמי שירצה, אם בימי המשיח או לפניו או אחרי מותו.

סוף דבר, אין בדברינו בכל חיבורינו מה שיסופק על אדם מאנשי העיון, רק על התלמידים המתחילים.

"וגר זאב עם כבש" - משל

וכן הסתפק עליהם אומרנו, שמאמר ישעיה "וגר זאב עם כבש" וגומר, שהוא משל. וזה לא אנחנו לבד אמרנוהו, אלא כבר קדמונו להבנת זה העניין אנשי התבונה מן המפרשים, כמו רבי משה גקטיל"א, ואבן בלעם ז"ל, וזולתם מן המפרשים. וסוף הדברים יורה עליו, והוא אומר "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה'". הנה כבר נתן העילה בהיותם אז בלתי חומסים ולא מזיקים, לדעתם השם. התראו אתם, קהל ישראל מי שיש לו שכל, שיהיה מצייר האריה בזמננו זה מורה ולזה הוא טורף, ואז ישוב וידע מבוראו מה שצריך, וידע שאין ראוי להזיק, וישוב לאכול תבן?! הנה נתקיים מה שנאמר "ותהי להם חזות הכל כדברי הספר החתום" וגומר.

אבל אנחנו כבר בארנו זה בפירוש בספר "מורה הנבוכים". ובחבור בארנו ראיתנו הגלויה מאומרם שימות המשיח אין בו דבר משנוי סדר בראשית.

מתי ייעוד הוא משל ומתי מציאות?

ודע, שאלו היעודים וכיוצא בהם, אשר נאמר שהם משל, אין דברינו זה גזרה, שהרי לא באתנו מהשם נבואה שהודיעתנו שהוא משל, ולא מצאנו קבלה לחכמים מהנביאים שיבארו בה בחלקי אלו הדברים שהם משל. ואמנם הביאנו אל זה עניין אשר אבארהו לך, והוא השתדלותנו והשתדלות כל איש מהיחידים, חילוף השתדלות ההמון.

המתיבתא שע"י ישיבת רבינו יצחק אלחנן

בית מדרש קטן על-שם וורובעל - חיים תנחום כהן

שהמון אנשי התורה, הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם, שישימו התורה והשכל שני קצוות סותרים, ויוציאו כל דבר נבדל מופרש מן המושכל, ויאמרו שהוא מופת, ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע, לא במה שיסופר ממה שעבר, ולא במה שיראה מזמן העומד, ולא במה שיאמר שיארע לעתיד. ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל, וננהיג הדברים על סדר טבעי אפשר בכל זה, אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת, ולא יתכן לפרש כלל, אז נצטרך לומר שהוא מופת.

וכבר בארנו ב"מורה הנבוכים" לשון המקרא המבואר, ולשון חכמים זיכרונם לברכה, גם כן בבוא בדברי הנביאים משלים רבים, והפלגנו בביאור זה עד שאי אפשר לאחד מן הסכלים שמתגברים להכחישו. ומפני זה נאמר אנחנו, ומי שקדמנו מחשובי המפרשים, שאלו משלים כמו שפירשנו.

הסברים נוספים ל"לא ירעו ולא ישחיתו"

ואפשר שיאמר גם כן, כי כשירבה היישוב ותשמן הארץ, ימעט נזק בעלי חיים בהתקרב קצתם אל קצתם. כבר זכר זה אריסטו בספר בעלי חיים, כשנתן טעם סיבת מיעוט היזק בעלי חיים קצתם לקצתם בארץ מצרים.

ויהיה ג"כ גוזמא, כמו שאמרו חכמים זיכרונם לברכה, דיברה תורה לשון הבאי. ואם הוא על פשוטו, יהיה מופת שיראה בהר הבית לבד, כמו שאמר "בכל הר קדשי", ויהיה כיוצא בדבריהם "לא הזיקו נחש ועקרב בירושלם".

עניינים אלה אינם יסוד האמונה

סוף דבר כל אלה הם דברים שאינם פינות התורה ואין להקפיד איך יאמינו בהם, וצריך שימתין האדם לגוף האמונה באלו הדברים עד אשר יראו במהרה בימינו, ואז יתבאר אם הם משל או מופת.

וכבר נודע שאנחנו נברח מאוד משינוי סדר בראשית. ואמנם יטעה כל מי שיטעה ממי שקדם או יתאחר להיותם בלתי מבדילים בין העניינים הנוהגים מנהג המופת, והם אשר לא יעמדו כלל ולא יתקיימו, ואמנם היו מפני הצורך, או לאמת נבואה; ובין העניינים הטבעיים הנמשכים תמיד, שהם מנהגו של עולם, אשר יבארו ז"ל ויאמרו תמיד "עולם כמנהגו נוהג", ואמרו אין מביאים ראיה ממעשה נסים.

ואמר שלמה "כי כל אשר יעשה האלוהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע". הנה כבר התבאר, שהעניינים הטבעיים נמשכים תמיד על מנהגיהם. וכבר בארנו גם כן זה ב"מורה הנבוכים", בדברנו בחידוש העולם.

מדוע טעו בדברי הרמב"ם?

ויראה שאשר הביא אלו האנשים לטעות ולספק בדברינו בתחיית המתים, היותנו מאריכים בסיפור העולם הבא, ולבאר מאמרים אמיתיים, ולזכור כל דברי הנביאים והחכמים המורים עליו. וכשזכרנו בתחיית המתים, זכרנום בדברים מעטים, ואמרנו שתחיית המתים פינה אמיתית.

והביא אל זה שני דברים:

האחד מהם, שכל חיבורינו אמנם הם קב ונקי, ואין כוונתנו להגדיל גוף הספרים ולא לכלות הזמן במה שלא יביא אל תועלת. ולזה כשנפרש, לא נפרש אלא מה שצריך לפירוש, ובשיעור שיובן לבד. וכשנחבר, לא נחבר רק קצור העניינים.

והדבר השני, שההארכה אמנם תהיה בציור עניין נעלם עד שישלם ציורו, או שהביא ראיה על אמיתותו, וזה צריך אליו בשלושה מיני החכמות, רצוני לומר: הלימודי, והטבעי, והאלוהי. כי הרבה פעמים ייעלם בהם עניין,

וירחק ציורו, עד שיפורשו גדריו פירוש מספיק, ופעמים יצטרך העניין המצוייר אל ראיות רבות עד שיתאמת מה שיבוקש אמיתותו.

אמנם דברי המופתים לא יעלם ציור מה שיזכור מהם ולא יכבד, ואי אפשר להביא ראיה על אמיתת מה שכבר בא או שיעד בואו, אבל יראום בחושים או יקובל ממי שכבר ראם.

ומפני זה נפרש העה"ב ונבארהו, להעלמו ולהיותו עניין אשר בטבע מנהגו של עולם, כלומר הישאר הנפש.

אין להאריך בעניין תחיית המתים

אמנם תחיית המתים הוא אחד מהמופתים, ומבואר מאוד, שענינו מובן ואין שם אלא להאמין בו לבד, כמו שבאתנו ההגדה האמיתית. והוא עניין יוצא חוץ לטבע המציאות, ואין ראיה עליו מצד העיון. ואמנם ינהג מנהג הנפלאות כולם ויקובל אין שם זולת זה. ומה היה לנו אפשר לומר בו או להאריך? התחשוב שהמבוקש ממנו אצל אלו, שאדרוש בחיבורי הדרשות באו בזה העניין וההגדות ההם, וזה יותר ראוי לזולתנו כפי כוונת מה שיחבר בו. אתם עדת המעיינים בחיבורינו כבר ידעתם שאני לעולם נוטה לחסר המחלוקת והויכוחים, ולו היה אפשר לי לשית התלמוד כלו בפרק אחד, לא הייתי משים אותו בשניים, ואיך יבוקש ממני זיכרון הדרשות וההגדות, והם נמצאות במקומותם, ויקרא שם, ומה תועלת לכופלם ונאמר שאנחנו חברנו??

שתי שאלות בדבר תחיית המתים

וכאשר הגענו מזה המאמר אל זה המקום והוא היה תכלית הוכנה בו, וראינוהו חסר התועלת לגמרי, מפני שאינו כולל רק כפל מה שנזכר כבר בפירוש המשנה ובחבור, ותוספת ביאור לכל מעט תבונה או הורס, ראינו שלא נניחנה ריקה מחידוש תועלת, ושנדבר על שתי שאלות ראויות בזה העניין.

א. מדוע פסוקים רבים סותרים את תחיית המתים?

האחד מהן, לבאר עניין אלו הפסוקים הרבים מאוד הנמצאים במקרא, המורים הוראה ברורה שלא תסבול פירוש בהרחקת תחיית המתים, כאמרו "אם ימות גבר היחיה", ואמרו "כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה", "בטרם אלך ולא אשוב", וזה באיוב הרבה. ואמר חזקיהו "לא ישברו יורדי בור אל אמתך, חי חי הוא יודך כמוני היום". זאת ראיה שיורדי בור הם המתים. ונאמר ג"כ "כי מות נמות וכמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו" וגומר. "הלמתים תעשה פלא אם רפאים יקומו" וגומר. ונאמר "רוח הולך ולא ישוב". וכשתחפש פסוקי המקרא כולם תמצאם מרחיקים תחיית המתים בכלל, רק פסוקי ישעיהו ועם קצת התבוננות יתבאר שהוא מסופק אם הוא משל או אמת. ומה שבא מן הפסוק הנגלה לדניאל "ורבים מישני אדמת עפר יקיצו" וגומר, ואמר "ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין" זה ג"כ מה שחייב לבני אדם המבוכה הגדולה, קצתם הסתפק בהם תחיית המתים ספק גדול, ומקצתם המאמינים לזאת הפנה הוצרכו לפרש כל פסוק מהפסוקים המבוארים פירושים רחוקים מאוד לקבלם.

ב. מדוע אין תחיית המתים נזכרת בתורה?

והשאלה השנית היות התורה בלתי זוכרת זאת הפנה כלל, לא ברמיזה ואף כי בביאור. ואם אי אפשר מבלתי שיאמר שיש בתורה רמיזות לזאת הפינה, ויאמרו הדברים ההם אשר זכרום באומרם "מנין לתחיית המתים מן התורה?" תכלית האומר שיאמר שהם רמזים נסתרים, וכל שכן בהיות החכמים חולקים בהם. ותהיה זאת השאלה השנית למה לא זכר את זה בגלוי ובביאור שלא יסבול פירוש? אבל נזכר לפי דברי החושב, כמי שישתתר לאמור דבר וירצה לסתמו.

תשובות לשתי השאלות

א. הנביאים מתארים את טבע המציאות ואומר במענה השאלה הראשונה, שדברי הנביאים ולשון הספרים אמנם באו מספרים טבע המציאות הנהוג. ידוע שטבע זה המציאות הוא התחבר נקבות בעלי חיים וזכריהם, והולידם הדומה, וצמיחת הנולד מעט מעט, עד שימות האיש ההוא. ואין מן הטבע שישוב האיש ההוא ויתהווה שנית אחר מותו. אבל בטבע הוא כי כשימותו בעלי חיים, לא ישובו לעולם האנשים ההם, אבל ייכלו ויותכו מעט מעט, עד שישובו אל היסודות ואל החומר הראשון במין מן החזרה, לא יישאר עמה חלק מוגבל נרמז אליו, שנאמר בו זה היה כך וכך. ושהאדם לבדו נדבק בו השפע האלוהי, והוא חייב שיהיה בו דבר עומד לא יאבד ולא ייפסד. אמנם גוף האדם יאבד כשאר אישי בעלי חיים כולם. הורו על זה ג"כ ראיות עיוניות אצל מי שנחלץ לחקור על אלו הדברים העמוקים, ר"ל הישאר הדבר הנשאר ממה שהגיע לאדם, וזהו הדבר אשר בטבע, והוא אשר קראוהו ספרי הנבואה "נפש" או "רוח" בשיתוף השם. ואבדת הגוף ושובו למה שהורכב ממנו המין ההוא, מן החזרה, כמו שבא בפסוק [קהלת ח] "וישוב העפר אל הארץ כשהיה, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה". זהו אשר בטבע. וכפי העניין ההוא באו הפסוקים ההם כולם, ואין הפרש בין אמרו "אם ימות גבר היחיה", ובין אמרו "המן הסלע הזה נוציא לכם מים", שאין זה בטבע, אבל נמנע בו. אלא שכבר יצאו המים מן הסלע במופת. וכן תחיית המתים אמנם הוא מן המופתים. ואין הפרש "בין היהפוך כושי עורו" ובין אמרו "הלמתים תעשה פלא". וכבר נהפך מראה היד הטהורה ללבן.

ואילו יאמר אומר שאי אפשר שיתנועע הדומם, היה אומר אמת לפי מה שבטבע, ולא יכזב זה המאמר שוב המטה נחש אחר שהוא מופת. כן כל מה שתמצאהו מהרחקת שוב המתים, הוא על מה שבטבע, ואין זה סותר שוב המתים כשירצה השם בשובם. הנה כבר התבאר לך עניני הפסוקים כולם על מה שאפשר מן האמת, ואינך צריך לפרש פסוק מהם בפירושים ההם המגונים הרחוקים לקבלם, אשר יחזקו טענות מכחיש תחיית המתים ויאמצו מאמרו.

מדוע מכחישים את תחיית המתים?

ודע, שהכחשת שוב הנפש לגוף לא תמלט מאחת משתי סבות: אם שיכחישו המכחיש להיותו עניין בלתי טבעי, ויתחייב לפי זאת הסיבה שיכחיש הנפלאות כולם להיותם בלתי טבעיות.

או שיכחישו מפני שלא זכר בפסוק, ולא באת בו ההגדה האמיתית כמו שבא במופתים. ואנחנו כבר בארנו שבאו פסוקים, ואם הם מעטים, יורו על שוב המתים.

ואם יאמר אומר 'אנחנו נפרש הפסוקים ההם כמו שפירשנו זולתם' - נאמר לו: המביא לך לפרשה, הוא להיות שוב המתים בלתי טבעי, ותפרש אלו הפסוקים עד שיסכימו לעניינים הטבעיים. וכבר בארנו ב"מורה הנבוכים", בדברנו בחידוש העולם, שעם אמונת חידוש העולם יתחייב בהכרח שיהיו המופתים כולם אפשריים, ולזה יהיה גם כן תחיית המתים אפשרי. וכל אפשר, כשיבוא בו הגדת הנביא, נאמין, ולא נצטרך לפרשו ולא נוציאהו מפשוטו.

ואמנם נצטרך לפרש הדבר שפשוטו נמנע, כהגשמת השם. אבל האפשר יעמוד כאשר הוא. ואשר ישתדל ויפרש תחיית המתים עד שלא יהיה שם שוב הנפש לגוף, אמנם יעשה זה בהאמינו שהוא נמנע מצד השכל לא ממנהג הטבע. וכן יתחייב בשאר הנפלאות בהכרח, וכל זה אמנם יהיה נמנע לגמרי לפי אמונת קדמות העולם, ומאמין הקדמות אינו מעדת משה ואברהם ע"ה כלל כמו שבארנו ב"מורה הנבוכים".

ולאלו השורשים האמננו תחיית המתים על פשוטה ושמנוה מפנות התורה, ואמרנו שאין ראוי לפרש שני הפסוקים המגלים המורים עליה ראייה ברורה אשר לא יסבלו פירוש.

ב. למה לא נזכרה תחיית המתים בתורה?
ואמנם מענה השאלה השנית, והיא האומרת למה לא נזכרה תחיית המתים בתורה. המענה עליה מה שאומר לך.

דע, שכבר נודע שזאת התורה בכללה לא נאמין שהיא מפי משה רבינו ע"ה, ואמנם היא מפי הגבורה. הנה הביאה אותנו השאלה לחקור על אופני החכמה בהעיר השם אותנו על חיי העולם הבא, ולא באר לנו תחיית המתים כלל. והסבה בזה, שזאת תחיית המתים אמנם תנהג מנהג המופת כמו שבארנו, והאמנת מה שזה דרכו לא תהיה רק בספור הנביא.

בזמן מתן תורה האמינו בקדמות והיו בני אדם כולם בזמן ההוא מכת הצאב"א, אומרים בקדמות העולם שהם היו מאמינים שהשם רוח הגלגל, כמו שבארנו ב"מורה הנבוכים" ומכזיבים הגיע הנבואה מאת השם לבני אדם. וכן יתחייב להם לפי אמונתם הכזבת המופתים, וייחסו אותו לכישוף ולתחבולה. הלא תראה אותם משתדלים לחלוק על מופת משה רבינו ע"ה בלהטיהם וישליכו איש מטהו. והלא תראה איך אמרו, מתמיהים, "היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי". הורה שהייתה הנבואה אצלם מכת הנמנע. ואיך יסופר למי שלא התבארה אצלו הנבואה בדבר שאין ראוי עליו אלא האמנת הנביא, והוא גם כן נמנע אצלם לגמרי לפי אמונתם בקדמות העולם, כי לולי המופתים לא הייתה אצלנו תחיית המתים מכת האפשר.

בתחילה הרגיל ה' להאמין במופתים וכאשר רצה השם יתעלה לתת תורה לבני אדם, לפרסם בהם מצוותו ודתו ואזהרתו על ידי הנביאים בכל העולם, כמו שאמר "ולמען ספר שמי בכל הארץ". חידש המופתים הגדולים הכתובים בכל התורה, עד שהתאמת בהם נבואת הנביאים וחידוש העולם. כי המופת האמיתי ראייה ברורה על חידוש העולם כאשר בארנו ב"מורה הנבוכים". ולא הוציאם מענייני העולם הזה בגמול ובעונש, ומהעניין אשר הוא בטבע והוא השאר הנפש או היכרתה, כמו שזכרנו רצוני לומר העולם הבא וכת. ולא נכנס לזולת זה מעניין התחייה.

והתמיד העניין כן, עד שנתחזקו אלו הפינות והתאמתו בהמשך הדורות, ולא נשאר ספק בנבואות הנביאים ובחידוש המופתים. ואחרי כן ספרו לנו הנביאים מה שהודיעם ה' יתעלה מעניין תחיית המתים, והיה קל לקבלו.

ואתה תמצא כמו התחבולה הזאת בעצמה עשה השם יתברך עם ישראל, אמר עליהם "ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים" וגו'. ואם הורגלו בענייני העולם מפני שחשש עליהם שישבו למצרים ויבוטל מהם המכוון בהם, כן חשש עליהם עוד שלא יקבלו זה הדעת, רצוני לומר התחייה, ויבוטל בו התכלית המכוון בהם ומהם. ואיך לא יורגלו גם כן באמונות והמנהיג והמרגיל להם אחד. וידוע שהאנשים שרצה השם יתברך שתראה התורה בימיהם התיישבו בהם דעות נפסדות מאוד, אמר עליהם בסוף המאמר, אחר כל מה שראוהו ממעשה השם הגדול, "ולא נתן השם לכם לב לדעת" וגומר [דברים כ"ד]. וידע הוא יתברך, שאם יאמר להם חידוש תחיית המתים, היה אצלם נמנע וירחקו ממנו מאוד. וגם היו העבירות קלות בעיניהם, אחר שהעונש עליהם אחר זמן ארוך, ולזה הפחידם וייעדם הטוב והרע בעניינים ממהרים לבוא: "אם ישמעו ואם לא ישמעו". והיה מפני זה יותר קרוב לקבלה ויותר מועיל. וזה ג"כ תועלת גדולה רצוני לומר היות השמיעה מתקנת עניני עולמות והמרי מפסידם.

המופת שבתורה - ההצלחה הנגרמת מקיום מצוות וכבר זכר בתורה שהוא מופת מתמיד, ר"ל תיקון העניינים עם העבודה, והפסד עם המרי. אמר "והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם". ומפני זה אמרו "אין מזל לישראל", רצו לומר שתיקונם והפסדם אינם לסבה טבעית ולא על מנהג המציאות, אלא נתלה בעבודה ובמרי. וזה אות יותר גדול מכל אות. וכבר בארנו שזה בדין צבור ובדין יחיד כמו שיראה מן המעשה ההוא והוא נאות לאומרו ובזרעך עד עולם.

ומן המאמר המפורסם באומה "ראה אדם ייסורין באים עליו יפשפש במעשיו". והוא העניין בעצמו הוא המכוון ג"כ באומרו "אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואתכם לקח ה'.. להיות לו לעם נחלה כיום הזה". ר"ל שענייניהם אינם נוהגים עניין מנהג שאר האומות, אבל ייחדם השם בזה המופת הגדול שיהיו פעולותיהם תמיד נקשרות בתיקון ענייניהם או בהפסדם.

הניסים

וממה שראוי שנבארוה הנה, ואע"פ שהוא עיקר יותר נכבד מכונת זה המאמר. הוא שהנפלאות פעמים יהיו בעניינים הנמנעים בטבע, כהתהפך המטה לנחש ושקיעת הארץ בעדת קרח ובקיעת הים. ופעמים יהיו בעניינים האפשריים בטבע, כבא הארבה והברד והדבר במצרים. כי מדרך מיני אלו הדברים שיארעו במקצת העתים במקצת המקומות. וכמו קריעת מזבח ירבעם במאמר איש האלהים, זה המופת אשר דבר ה' "הנה המזבח נקרע" וגו'. כי מדרך הבניינים שיבקעו, וכל שכן הנבנים מחדש. וכרדת המטר הסוחף בזמן הקציר על יד שמואל. והברכות והקללות הנזכרות בתורה, כי כל אחת מהן אפשר בכל ארץ ובכל זמן, והם כולם מכת האפשר כשיסתכל האדם בהם.

מתי עניין "אפשרי" הוא מופת?
ואמנם יהיו העניינים האלו האפשריים מופתיים באחד משלשה התנאים או בכלם.
האחד מהם בוא האפשר הוא בעת מאמר הנביא בשווה, כמו שבא בשמואל "אקרא אל ה' ויתן קולות" וגומר, "ויקרא שמואל אל ה' ויתן קולות ומטר ביום ההוא". וכמו שבא באיש האלוהים הבא מיהודה "המזבח נקרע וישפך הדשן כמופת אשר נתן איש האלוהים".

והתנאי השני זרות האפשר הוא על כל אפשר ממנו, כמו שבא בארבה: "ולפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן". ובברד אמר "אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים". ובדבר אמר "וממקנה בני ישראל לא מת אחד". כי התייחד האפשר הוא באומה נרמז אליה או במקום, או במין, נרמז אליו מזרות האפשר ההוא.

והתנאי השלישי הימשך האפשר הוא המתחדש והתמדתו כברכות והקללות. כי אלו היה פעם אות או שנים, לא היה מופת והוא נאמר שהוא במקרה. וכבר באר בתורה ואמר "אם תלכו עמי קרי", כלומר שתשימו מה שיחול בכם מאלו המכות מקרה לא שהם עונש, אמר שהוא ית' יתמיד בחרון אפו הדבר ההוא אשר חשבתם אותו מקרה. אמר "והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי".

המופת הטבעי - כוחו בארעיותו
ואחר שהתבאר זה, דע שהמופת בעניינים הנמנעים בטבע לא יתאחר כלל ולא יארך, ולא יישאר על ענינו. שאלו התמיד כן, היה מדרך לספק במופת. שאלו נשאר המטה נחש, היו מספקין היותו נחש מתחילתו. ומפני זה היה שלמות המופת בשובו מטה: "ויהי למטה בכפו". וכן אילו שקעה הארץ בעדת קרח והייתה נשאר

שקועה לעולם, היה המופת חסר, ואולם שלמותו היה בשוב הארץ לעניינה: "ותכס עליהם הארץ". וכן "וישב הים לפנות בקר לאיתנו ומצרים נסים לקראתו". ומפני זה העיקר אשר הערותיך עליו, אברח מאמונת התמדת עניין יוצא חוץ לטבע כמו שבארנו בזה המאמר.

המופת האפשרי - כוחו בהתמדתו

ואמנם המופת אשר בעניינים האפשריים, הוא כל אשר יתמיד ויאריך יותר ראוי להיותו מופת, ומפני זה נאמין התמדת הברכות והקללות, הברכות עם העבודה והקללות עם המרי לעולם בזאת האומה ובזה שבו אות ומופת.

ושאלת השואל, למה הושם להם זה המופת, ולא הושם להם התכלית מופת, ר"ל תחיית המתים והגמול והעונש אחר המות לנפש ולגוף, הוא כשאלת שואל למה הושם ממופתי שליח ה' שום המטה נחש, ולא היה שוב האבן ארי? וזה כלו נתלה בגזרת חכמה לא נדע ממנה אפילו דבר קטן. וכל שכן שאנחנו כבר זכרנו אופני החכמה בו, ואולי יש שם דרך או דרכים רבים אחרים חייבה אותו חכמתו יתברך ואנחנו לא נדעם.

ואין ראוי לאחד מאנשי החכמה שידקדק עלינו מה שבא בזה המאמר מכפול העניין האחד הרבה ולא מן ההארכה בביאור מה שלא תוסיף בו ההארכה ביאור. כי זה המאמר אמנם חיברתיו להמון, אשר ספק עליהם מדברינו מה שהוא מבואר, ולמי שדקדק מעוט ההארכה בתחיית המתים.

אמנם השלמים בחכמות, הרמיזה תספיק להם, ואינם צריכים לא לכפול ולא להאריך בפירוש, רק אל ראשי הפרקים, כמו שעשינו באלה העניינים העמוקים כלם בספר "מורה הנבוכים" חיבורנו.

כמו שלמדונו רבותינו ז"ל -

"אמר לו פרשהו, אמר לו אין מפרשים לחכם. אמר לו שנה, אמר לו אין שונים לחכם".

הנה כבר התבאר לך שהדבור עם השלמים לא יצטרך לכפול ולא לפרש: "תן לחכם ויחכם עוד". אמנם ההמון צריכים לשני העניינים יחד: "צו לצו קו לקו", ועם כל זה יבינו מעט: "זעיר שם זעיר שם". ואמנם ראוי לדבר אל כל כוח כפי מה שסובלת. והשם יתעלה יישירנו במאמר ובמעשה, יצילנו מן החטא והשגיאות למען חסדו.

*תם מאמר בשנת אלף חמש מאות ושנים לשטרות.
נשלם מאמר תחיית המתים*